

Henning Bergenholtz:

Dansk Grundordbog

Anmeldelse af Cay Dollerup/Inge Padkær Nielsen: *Dansk Grundordbog. Basic Dictionary of Danish. Shortcut to the Danish language. Genvej til det danske sprog.* København: Høst & Søn 1994. [187 sider, DKK 125,-]

1. Ethiske og praktiske krav til en ordbogsanmeldelse

To af bidragene i *Lexicographica* 11 afslutter med en opstilling af ordbogskritikkens ti bud. Det drejer sig dog ikke om de samme ti bud. Bergenholtz/Mogensen (1993:30) bygger på forslag fra en litteraturkritiker (Jørgensen 1992) og bringer en række praktiske krav til en ordbogsanmeldelsers opbygning og indhold, bl.a.

3. Die Rezension sollte neben einer Analyse auch dem Leser eine Beurteilung vermitteln, gleichzeitig sollte der Rezensent anhand von dargelegten Voraussetzungen für sein Urteil argumentieren.
7. Die Rezension darf gerne witzig formuliert sein, aber auch gerne provozieren.
9. Die Rezension sollte auf Einsicht und Kenntnissen aufbauen, die mit einer Solidarität mit dem Verfasser zu verbinden sind - ohne dabei auf kritische Visionen zu verzichten.
10. Die Kritik soll positiv sein und insbesondere alternative Möglichkeiten bei negativen Kritikpunkten bieten.

Kun ved de to sidste bud sidste bud er der en vis overensstemmelse med de andre ti bud i samme årsskrift. Wiegand (1993:4) bygger på Turicensis (1929) og betoner – svarende til dette forslags teologiske sammenhæng – en etisk handlemåde, bl.a.:

1. Es gibt auch eine Ethik der Wörterbuchkritik.
2. Die Lexikographie, die Wörterbuchforschung und die kulturelle Praxis der Wörterbuchbenutzung sind keine Personen. So enthalte Dich des Persönlichen.
4. Du sollst die Wörterbuchmacher nicht vernichten. Auch für den Wörterbuchkritiker gilt: Du sollst nicht töten.
9. Suche nicht Dein Lob und auch nicht Deine metalexikographische Gelehrsamkeit in Wörterbüchern. Auch metalexikographisches Eigenlob stinkt. Suche zu lernen.

Hvis alle anmeldere gennem alle tider havde overholdt disse ti buds gennemgående krav om at fremhæve det positive og undlade personlige hentydninger, ville den nogle gange fremførte forståelse for Goethes berømte forslag helt have mistet sit grundlag: "Schlagt ihn tot, den Hund! Es ist ein Rezensent." Alligevel ville jeg i tvivlstilfælde foretrække anmeldelser, som forsynder sig mod nogle af de etiske krav, hvis deres overholdelse ellers fører til, at mængden og omfanget af seriøse

ordbogsanmeldelser bliver endnu mindre, end den for tiden er i Norden. For heri ligger der en betydelig forskel til oplysningstidens tidsalder, hvor de fleste bøger fik omfattende anmeldelser, ikke bare omtaler i form af afskrift af forlagets reklametekst, som det ofte sker i dag. Goethes sentens afspejler i høj grad den betydning, som anmeldelser dengang havde. I den sidste halvdel af det 18. årh. var anmeldelser efter den nutidige målestok ganske vist temmelig uforskammede, men de var helt centrale i den videnskabelige og samfundsmæssige debat, sml. Raabe (1974) og Dörner (1991:20f). I dag ses anmeldelser med vid og bid kun forholdsvis regelmæssigt ved koncert- og filmanmeldelser. Når det drejer sig om ordbogsanmeldelser, må forlagene og ordbogsforfatterne i Norden ud over den nævnte let forandrede afskrift af bagsideteksten i avis anmeldelser ofte nøjes med at glæde eller ærgre sig over en diskussion af deres lemmasektion i lingvistiske tidsskrifter, sml. Bergenholtz/Mogensén (1993). Selvfølgelig kommer der også mere seriøse anmeldelser, men selv store og vigtige nordiske ordbøger bliver til dels slet ikke bedømt indgående, sml. Rossenbeck (1993).

Set i dette perspektiv kunne man argumentere for i første omgang at koncentrere interessen om de vigtigste og måske de bedste ordbøger, hvor en grundig og retfærdig bedømmelse i særlig grad ville kunne give videreførende bidrag i den metaleksikografiske debat, men også vil kunne have en ordbogsplejende funktion med forbedringer af praksis i de vigtigste ordbøger til følge.

Ved nærmere eftertanke må denne indstilling dog forkastes. Der er ganske vist forskel på forskellige ordbøgers salgstal, der er også forskel på mængden af brugere af forskellige ordbøger. Men dels er disse tal ikke kendt og vil højst kunne bygge på antallet af udgaver for enkelte ordbøger, dels ville det være metaleksikografisk utilfredsstillende kun at betragte ordbøgers vigtighed ud fra deres salgstal. Hvis man går ud fra, at enhver ordbog er udarbejdet ud fra et ønske om at opfylde et behov hos de potentielle brugere (og så vidt muligt også at tjene penge på dette arbejde), kan der principielt ikke på forhånd være et klart skel mellem vigtige og uvigtige ordbøger. Også en meget speciel ordbog, som kun vil få et ringe antal brugere, vil for disse kunne være uhyre vigtig og dens konception desuden være særlig interessant både for metaleksikografien og for den praktiske leksikografi. Uafhængigt af en ordbogs evt. kvalitet kræver dens udarbejdelse i hvert enkelt tilfælde en så omfattende indsats, at den fortjener en grundig og konstruktiv kritik. Det gælder også for den ordbog, som anmeldes i dette bidrag. Men det skal på forhånd medgives, at visse problematiske dele af ordbogen førte til de ovenstående indledende overvejelser.

2. Dansk Grundordbog

Ordbogen "henvender sig til enhver, der vil lære dansk, både i Danmark og i udlandet". Det er med andre ord en L2-læreordbog i dansk. Den har et helt andet koncept end LEXIN-ordbøgerne for konkrete sproggrupper med Lsvensk → L1 (sml. Gellerstam 1994) eller for

monolingviale L2-ordbøger som fx LEXIN-grundbogen (sml. hertil også anmeldelsen af Bergenholtz 1994), LDOCE, COBUILD eller LANGENSCHIEDT GWDaF. I det første tilfælde gives der forklaringer på og henvisninger til L1, i det andet foretages alle forklaringer på L2. I modsætning hertil er nogle af denne ordbogs byggede også skrevet på engelsk og både den principale og de subsidiære lemmalister er forsynet med engelske ækvivalentangivelser. Således vil alle udlændinge, der kan engelsk, få mere hjælp ved sprogindlæringen end i en ordbog med forklaringer udelukkende på dansk. Denne idé er god, men selvfølgelig ikke ny. Den kendes også i ordbøger fra det 16. og 17. årh. med latin som *lingua franca*.

Ordbogen indeholder, til dels som tidligere tiders parlør, en lang række byggede, som kan bruges i forskellige sammenhæng. Efter et kort forord på dansk (side 7–9) og et endnu kortere på engelsk (side 10) følger den principale lemmaliste med 3000 danske "grundord". Denne kaldes også grundordbogen (se hertil også næste kapitel). Til hvert lemma findes der en udtaleangivelse, en ordklasseangivelse, en genusangivelse (ved substantiver), fleksionsangivelser, udtaleangivelser til de herved angivne grammatiske ord og endelig en engelsk eller amerikansk ækvivalentangivelse. Hertil følgende uddrag:

KOPI FRA SIDE 54

Ud fra det – synes jeg – rigtige princip om at angive eksplicite grammatiske angivelser i en læreordbog anføres de vigtigste fleksionsformer i en fastlagt rækkefølge. Ved substantiverne er genitivformer og ved verberne passiv-, imperativ- og præsens particip-formerne dog ikke medtaget. Set ud fra et indlærings synspunkt anser jeg dog den mekaniske ret fuldstændige angivelse ved alle lemmata for uhensigtsmæssig. Herved kan læseren let få det indtryk, at hele fleksionen i virkeligheden er uregelmæssig og må læres for hver enkelt glose. Under brug af den anførte danske grammatik kunne man have valgt at anføre alle regelmæssige former i grammatikken og alle uregelmæssige i ordbogen, fx kunne man anse verbparadigmet med *-ede* for præteritum og *har -et* for particip perfekt for reglen, som kun står i grammatikken, men ikke ved de pågældende verblemata (hvis der ikke samtidig er andre fleksionsmuligheder). Ligeledes kunne man også have

undladt at give de udtaleangivelser for alle de grammatiske ord, som ikke adskiller sig på uforudsigelig måde fra angivelsen ved grundordet. Den herved sparede plads kunne have været brugt til andre vigtige oplysninger. Men dette punkt vender vi tilbage til.

Efter lemmalisten følger en kort dansk grammatik, som er skrevet på dansk. Den er ganske vist forbilledlig kort, men på flere punkter ikke fejlfri og først og fremmest er det en fleksionslære uden de for selv en meget kortfattet grammatik nødvendige oplysninger om syntaks og orddannelse. Den er fx teoretisk og praktisk et klart tilbageskridt i sammenligning med den danske grammatik i Müller (1800), som er forfattet på tysk. Tilsvarende kunne man have forventet en dansk grammatik på engelsk i en bog for udlændinge med titlen "Basic Dictionary of Danish". Dette ville have svaret til ordbogens intentioner. Evt. kunne man have bragt denne del både på engelsk og på dansk, evt. parallelt med den danske tekst på venstre og den engelske på højre side.

Herefter følger en række subsidiære lemmalister til forskellige emner: "Her præsenteres ord og begreber fra bestemte situationer og emner i kognitive forløb." Senest her må anmelderen ihukomme sig Wiegands fjerde bud for ordbogsanmeldere, så jeg må prøve at tro på, at fx *klapvogn = folding pram* og *paraplyklapvog = stroller* er ord, hvorimod *Moren pusler barnet = The mother is nursing the child* og *Barnepigen trøster børnene = The babysitter is comforting the children* er begreber (alle fra side 154). At tale om kognitive forløb er ganske vist mode i dele af lingvistikken, men det er nu ikke helt oplagt i denne sammenhæng. Indarbejdelse af tematisk ordnede lemmalister kan være yderst nyttige i en læreordbog. Der kunne dog godt have været valgt en noget lettere tilgangsstruktur, idet de enkelte lister på op til fire sider er ordnet ikke-alfabetisk med det danske udtryk som lemma, fx begynder listen under *en by = a town*: med følgende artikler:

rådhus = town hall
 torv = square
 gågade = pedestrian street
 telefonboks = telephone box
 indkøbscenter = shopping center
 forretning = shop
 fortov = pavement
 gade = street
 ...

Et engelsk, måske også et dansk indeks kunne her have været en stor hjælp. Hertil siges der både i forordet og på omslagsteksten: "Dansk Grundordbog består af en udtalenøgle, en alfabetisk ordliste [...] en emneliste, der via den tematiske opbygning gør det let for en fremmed at 'rejse' ind i Danmark samt af et indeks, hvor man ved hjælp af det engelske indgangsort kan finde det danske opslagsord." Med det til sidst nævnte og også ønskværdige indeks er der dog det problem, at jeg ikke har kunnet finde det i ordbogen. Der er derfor anledning til at citere

endnu et af de Wiegandske bud, nemlig det sjette, som maner til yderste tilbageholdenhed mht. til kritik af evt. mangler i ordbogen:

Die Spreu laß' den Wind verwehen. Ein Spreukehrer in der kritischen Wörterbuchforschung ist ein Mistkäfer im Blumenbeet. Suche den fruchtbaren Weizen der Wahrheit, und wenn Du ihn nicht findest, so schweige, oder prüfe, ob dein Auge blind sei.

Herefter kan jeg ikke tillade mig at sige mere om det engelske indeks.

Men jeg vil ikke undlade at anføre, at nogle af de kritikpunkter, som kan anføres mod denne ordbog, måske også kan forklares med et ringe engagement fra forlagets ordbogsredaktion. Hertil kun følgende eksempel: Den udsendte reklamebrochure er stort set identisk med ordbogens bagsidetekst, dog med en tilføjelse af navnet på ordbogens forfattere: "Dansk Grundordbog af Dollerup/Jensen". På titelsiden er forfatterne angivet som Cay Dollerup og Inge Padkær Nielsen. Der er her flere muligheder. Fx kan der have været en tredje fornavnløs medforfatter med efternavnet Jensen. Inge Padkær Nielsen hedder måske ikke Nielsen, men Jensen. Der er mange flere muligheder, hvis man medtager skilsmisse og giftermål. Men sandsynligvis er den rigtige forklaring såre simpel: sjusk.

3. Forslag til forbedring af artiklerne i grundordbogen

Når jeg indledningsvis skrev, at grundideen var god, mente jeg specielt princippet om at bruge engelsk som forklaringsprog uden at lave en egentlig bilingval ordbog. Det drejer sig her snarere om en monolingval ordbog med en bilingval dimension (Tarp 1994). Selve ordbogsartiklerne i den principale lemmaliste kunne, når man holder sig til den angivne brugergruppe og intentionen sprogindlæring, med fordel indeholde yderligere oplysninger om kollokationer, evt. kunne der gives korte leksikografiske eksempler. LEXIN, COBUILD og LANGENSCHIEDT GWDaF kan her tages som forbilleder. Yderligere grammatisk information, som også gives i de nævnte ordbøger, ville også være nyttige (sml. hertil også Bergenholtz 1985). Man kunne fx begynde med at forklare forskellen mellem brugen af *være* og *have* ved dannelsen af particip perfekt. Det burde i det mindste gøres i grammatikken, men også i lemmalisten ved særlige verber, når brugen er tvivlsom eller flertydig, sml. under *bevæge*: *har/er -t*. For en udlænding må gælde, at han først og fremmest må lære *har bevæget sig* ('flyttet sig') og *er bevæget* ('rørt').

På lignende vis kan det foreslås at undlade angivelse af sådanne grammatiske ord, som næppe vil indgå i det ordforråd, en udlænding vil træffe på, endsige selv bør bruge. Det drejer sig i særlig grad om substantiver, hvor en række angivne pluralformer forekommer uvante hhv. mærkelige og fx heller ikke er belagt i DANSK FREKVENSORDBOG:

idræt

-ter
-terne

Disse pluralformer kan vel ikke afvises, mere almindelig og mere anbefalelsesværdig er dog *idrætsgrene*. Pluralis af *meter* hedder i grundordbogen *meter*, af *kilometer* derimod *kilometre*. Den sidste form lyder i mine ører mærkelig, men vil måske i mindre grad være det, hvis den bruges af en udlænding. Men det er vel næppe meningen med ordbogen. Betydning og også næppe helt central i en udlændings aktive eller passive ordforråd er også følgende pluralformer, som hver for sig optager en hel linie, da der er tilføjes en udtaleangivelse:

seksualitet

-er
-erne

undervisning

-er
-erne

pasta

-er
-erne

pinse

-r
-rne

mavepine

-r
-rne

hovedpine

-r
-rne

Der kan foreslås at spare angivelsen af de hundredvis af tænkelige, men næppe alment brugte grammatiske ord. I nogle tilfælde vil de tænkte situationer være temmelig kunstige, fx for *mavepine*. I andre måske mindre, fx *hovedpine*, som hver for sig er belagt en gang i det tekstkorpus, DANSK FREKVENSBOG bygger på. Men i disse og alle de andre tilfælde, hører disse pluralformer ikke til den del af ordforrådet, en udlænding skal begynde med at lære.

Den indsparede plads kunne bruges til andre oplysninger. Man kunne begynde med at anføre nøjagtigere ækvivalentangivelser, som i øvrigt bør placeres et andet sted i ordbogsartiklerne. Nu står de sidst i artiklen, efter sidste ord, fx

idiot

[...]
-erne [...] = idiot

iføre

[...]

har/er iført [...] = dress

Den, der er god til engelsk, er selvfølgelig klar over, at dansk *idioterne* ikke er lig med engelsk *idiot* eller *har/er iført* ikke svar til *dress*. Om ikke andet, så for en ordens skyld burde den engelske ækvivalentangivelse flyttes op efter lemmaet eller står sidst i artiklen på en egen linie.

Men også når oplysningerne i og for sig er korrekte, har jeg svært ved at se, hvad en udlænding kan bruge dem til, hvis han ikke allerede er meget dygtig til dansk (og så har han ikke brug for den type ordbog). Sprogindlæring spiller – for nu at henvise til de nævnte kognitive forløb – ikke kun en rolle ved de sproglige tegns udtryk, men i særlig grad ved deres indhold. Man lærer ikke sprog ved at lære sproglige tegns udtryksside, hvad denne ordbog tilsyneladende forudsætter. Følgende artikel

SIDE 53

fortæller netop ikke om den indholdsmæssige forskel på *høns* og *høner*, som for en udlænding er vanskelig. Man kunne i øvrigt have udeladt den sidstnævnte pluralform, da de fleste udlændinge vil have mere brug for flertalsformen *høns*.

Hvis en ordbog som genuint formål skal bruges ved selvstudium i dansk, vil det være formålstjenligt ikke bare at anføre ortografiske ord og forsyne dem med udtaleangivelser. Der burde bl.a. gives rudimentære semantiske, og herunder betydningsdifferentierende oplysninger. Sådanne oplysninger kunne desuden forhindre, at at leksikografen forledes til opremssninger, som kan føre til alvorlige indlæringsproblemer. I øvrigt også til fejl. Der er fx tilfældet ved følgende artikel:

knibe [...], subst+verb SIDE 59

Her har substantivet én betydning, men verbet er homonymt. Den ene betydning svarer til substantivets. Den anden betydning 'næppe' er ikke angivet ved den engelske ækvivalent, men måske alligevel smuttet med i particip-angivelsen. For med betydningen 'be difficult' bør heller ikke en udlænding sige: *Det er knebet*. Hvis en sådan fejl ikke er problematisk, da sætningen trods alt er forståelig, vil jeg i samme ånd sige: *It be hard to make dictionary*.

4. Wiegands tiende bud

Ein spöttelnder Wörterbuchkritiker gleicht dem Professor, der auf dem Katheder über einen Kollegen witzelt. Sie haben beide den Beifall des Auditoriums hinter sich, aber den Zorn Gottes über sich; denn sie verspotten den wehrlosen Lexikographen, der sich nicht verteidigen kann.

Trods forsøg på at undgå at forsynde mig mod dette bud, er det ikke lykkedes helt. For at råde lidt bod, har jeg opfordret forfatterne af ordbogen til at tage til genmæle i denne udgave af tidsskriftet. Som udgangspunkt for en evt. dialog vil jeg tillade mig følgende samlede bedømmelse, som ud fra sin intention har et konstruktivt sigte: Grundordbogen kan efter min mening ikke bruges under indlæring af dansk. Derudover indeholder den et betydeligt antal tvivlsomme angivelser. Der er brug for en dansk læreordbog, så der må opfordres til en stærkt forandret udgave af denne første danske læreordbog. En sådan vil med fordel kunne drage nytte af at skele til nogle af de ordbøger, som nævnes i den følgende litteraturliste.

5. Litteratur

Bergenholtz, Henning 1985: Vom wissenschaftlichen Wörterbuch zum Lernerwörterbuch. I: *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28.-30.6.1984*, hrsg. von Henning Bergenholtz und Joachim Mugdan. Tübingen: Niemeyer, 225-256.

Bergenholtz, Henning 1994: Grundordbog til genbrug. I: *LexicoNordica 1*, 243-247.

Bergenholtz, Henning/Mogensen, Jens Erik 1993: Wörterbuchkritik in Dänemark. I: *Lexicographica 9*, 8-35.

COBUILD = *Collins COBUILD English language dictionary* [developed and comp. in the Engl. Dep. at the Univ. of Birmingham] Ed. in chief John Sinclair. London/Glasgow: Collins 1987.

DANSK FREKVENSBODG = Henning Bergenholtz: *Dansk frekvensordbog. Baseret på tekster fra danske romaner, ugeblade og aviser fra 1987-1990*. København: Gad 1992.

Dörner, Andreas: Von der Gelehrtenrepublik zur Nationalbewegung. Kontexte der Sprachforschung in Deutschland an der Schwelle vom 18. zum 19. Jahrhundert. I: H.Bergenholtz/A.Dörner/R.Kataras/G.Meder: *Wegweiser durch die Grammatik von Heinrich Bauer. Verzeichnisse und Erläuterungen*. Berlin: de Gruyter 1991:9-60.

Gellerstam, Martin 1994: Produktionsordbøger – hvad är det? I: *LexicoNordica 1*, 43-52.

Jørgensen, John Chr. 1992: Så let er det. Kunsten at skrive gode anmeldelser. I: *Politiken* 19.9.1992

LANGENSCHIEDT GWDaF = *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Das neue einsprachige Wörterbuch für*

- Deutschlernende*. Hrsg. Dieter Götz, Günther Haensch, Hans Wellmann. Langenscheidt: Berlin osv. 1993.
- LDOCE = *Longman Dictionary of Contemporary English*. Editor-in-Chief Paul Procter. New Edition. Harlow/Essex: Longman 1987.
- LEXIN = *Lexin. Språklexikon för invandrare. Svenska ord - med uttal och förklaringar*. Andre upplagan. Stockholm: Nordstedts Forlag 1993.
- Müller, Geo. Heinr. 1800: *Neues Dänisch-Deutsches Wörterbuch zum Gebrauch für Deutsche welche diese Sprache erlernen wollen samt einer kurzgefaßten dänischen Sprachlehre für die Anfänger*. Schleswig/Kopenhagen: J.G.Röhß/Fr. Brummer.
- Raabe, Paul 1974: Die Zeitschrift als Medium der Aufklärung. I: *Wolfenbütteler Studien zur Aufklärung*. Band 1. Hrsg. von Günther Schulz. Bremen/Wolfenbüttel: Jacobi, 99-112.
- Rossenbeck, Klaus 1993: Wörterbuchkritik in Schweden nach 1945: Die zweisprachigen Wörterbücher. I: *Lexicographica* 9, 88-107.
- Tarp, Sven 1994: Særlige problemer i centrale typer fagordbøger. I: Henning Bergenholtz/Sven Tarp (udg.): *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger – problemer og løsningsforslag*. Herning: Systime, 44-77.
- Turicensis, Justinus 1929: Zehn Gebote für Rezensenten und solche, die es werden wollen. [citeret efter Wiegand 1993]
- Wiegand, Herbert Ernst 1993: Wörterbuchkritik. Dictionary Criticism. I: *Lexicographica* 9, 1-7.